

УДК: 371.4

К.О. Журба, Е.Р. Заредінова, м. Київ

СТАН СФОРМОВАНОСТІ ПАТРІОТИЗМУ У МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ

Досліджено стан сформованості патріотизму у молодших підлітків. Діагностика дозволяє виявити погляди дітей до свого майбутнього і майбутнього України, ставлення до оточуючого через ціннісне ставлення до себе, людей, суспільства, природи і визначити рівні.

Ключові слова: патріотизм, Батьківщина, Україна, молодші підлітки, критерії, виховання

Аналіз сучасного стану формування патріотизму молодших підлітків засвідчив, що на сьогодні ця проблема є надзвичайно важливою у становленні системи вітчизняної освіти і виховання, оскільки від сформованості патріотизму залежить оздоровлення суспільства в цілому і мікросоціуму зокрема, подальший поступ і розвиток України як держави.

У вітчизняній педагогіці проблеми патріотизму школярів досліджували М.Баранець, М.Башмет, А.Бондар, В.Бондар, О.Захаренко, І.Зязюн, А.Дем'янчук, О.Мороз, В.Новосельський, М.Терентій, І.Ткаченко, О.Рудницька, В.Фарфоровський, Т.Шашло, М.Шкіль, М.Ярмаченко та ін.

Метою нашої статті є діагностика стану сформованості патріотизму у молодших школярів.

Патріотизм – це любов до Батьківщини, свого народу, турбота про його благо, сприяння становленню й утвердженню України як суверенної і незалежної, правової, демократичної, соціальної держави, готовність відстояти її незалежність, служити і захищати її, розділити свою долю з її долею.

На особистісному рівні патріотизм є пріоритетною стійкою характеристикою людини, яка проявляється в її свідомості, моральних ідеалах та цінностях, в реальній поведінці та вчинках. Це звичайний стан повсякденного життя людини. Він виявляється не лише в незвичайних ситуаціях, чи під час війни, а в повсякденному виконанні особистістю своєї роботи, яка приносить користь і людині, і суспільству. Отже, суб'єктом – носієм патріотизму є сама людина. Завдяки її творчій праці, любові, відданості розвивається патріотизм.

© К.О. Журба, Е.Р. Заредінова, 2009

Підготовка дітей до життя у цивілізованому суспільстві залежить від того, наскільки вдалось педагогам створити сприятливі педагогічні умови та прищепити вихованцям любов до Батьківщини, сформувати громадянські якості.

Непересічне значення у формуванні патріотизму у молодших підлітків є усвідомлення дітьми своєї любові до України, почуття захищеності і значущості у житті країни, причетності до її долі, почуття обов'язку і відповідальності, правдивості, почуття власної гідності.

Виходячи з цього, система сучасного виховання має бути спрямованою на формування патріотичних якостей підростаючої особистості. Задля цього нами було здійснено: анкетування і опитування вчителів; анкетування, опитування, спостереження дітей; анкетування опитування батьків; аналіз планів виховної роботи шкіл.

Оцінюючи результати навчально-виховної діяльності молодших підлітків, слід виходити з пріоритетної спрямованості взаємодії батьків і школи на формування патріотизму у дітей, що включає:

- **когнітивний критерій** визначає любов і ціннісне ставлення до Батьківщини, рідної мови, розуміння особистістю своєї приналежності до долі держави та національної ідентифікації, повага до державних атрибутів та традицій українського народу, інтерес до життя в Україні, її історії, роль сім'ї в житті країни, віра у майбутнє України;
- **процесуально-діяльнісний критерій** визначає прив'язаність і любов до рідного краю, повагу та толерантне ставлення до звичаїв, культури, традицій різних народів, що населяють Україну, готовність відстоювати інтереси України і протистояти антиукраїнській ідеології, брати активну участь у суспільно громадській і добродійній діяльності, готовність відстоювати свої права і свою громадянську позицію;
- **ціннісно-смісловий критерій** включає прояв інтересу до історії і культурно-духовної спадщини українського народу, його традицій, звичаїв і моралі, повага до людей які проживають і працюють в Україні, ідентифікація себе з українським народом та робота над собою;
- **рефлексивний критерій** відображає основні мотиви патріотизму у молодших підлітків (гуманістичні, егоїстичні,

конформістські), які впливають на вибір стратегії поведінки, її саморегуляції поведінки, усвідомлення себе громадянином і патріотом України.

Одне із завдань першого етапу передбачало вивчення дітей підліткового віку з метою діагностики рівнів сформованості у них патріотизму, що зумовило необхідність виявлення наявності (відсутності) певних знань і уявлень, а також співвіднесення їх з реальною поведінкою і мотивацією вчинків. При цьому оцінювався не окремий вчинок, який, так само як і його мотив, міг бути випадковим, а цілий ряд чи сукупність вчинків, що зводило до мінімуму можливість виникнення неадекватної оцінки. Такий підхід давав змогу визначити ставлення дитини до Батьківщини, до природи, до оточуючих, до самого себе.

Так, учням 5–6-х класів (молодші підлітки) було запропоновано подумати над тим, у чому має виявлятися патріотизм? Відповіді розподілилися наступним чином:

Учні 5–6-х класів переконані, що патріотизм має виявлятися у любові до Батьківщини, до України – 74,6%, до рідного краю (міста, села) – 22,5%, у ставленні до обов'язків – 12,7%, ціннісному ставленні до батьків, родини – 10,8%, готовності захищати Батьківщину – 9,9%, у дбайливому ставленні і захисті оточуючого середовища – 9,9%, любові до народу – 9,9%, у відповідальному ставленні до навчання і праці – 9,9%, любові і знанні рідної мови – 12,7%, любові до близьких і оточуючих людей – 8,4%, любові до рідної домівки – 5,6%, шануванні державних символів – 4,2%, знанні історії України – 4,2%, у роботі на благо Батьківщини – 4,2%, у відстоюванні честі країни та перемогах на її честь – 4,2%, в обов'язковій службі в армії – 4,2%, любові до держави – 2,8%, у відданості Україні – 2,8%, героїчних вчинках – 1,4% тощо.

Ще частина учнів не мала чіткого уявлення про патріотизм, тому трактувала його однобічно через : любов – 8,4 %, силу – 4,2%, добро – 2,8%, вірність – 2,8%, доброту – 2,8%, турботу – 2,8%, вірність – 2,8%, мужність – 2,8 %, милосердя – 1,4%, інтелект – 1,4%, незламність – 1,4%, сміливість – 1,4%. Не визначились 4,2% та не відповіли 14,1% опитаних.

Серед якостей, які характеризують патріота України у контексті ціннісного ставлення до Батьківщини діти назвали любов до України – 29,5%, готовність на саможертву заради

України – 16,9%, готовність захищати Україну – 14,1%, відданість Батьківщині – 14,1%, вірність Батьківщині – 11,3%, служіння Батьківщині – 9,8%, любов до свого народу -7,1%, готовність відстоювати інтереси України – 5,6%, подвиг заради Батьківщини – 2,8%, готовність допомагати Україні в тяжкі часи – 2,8%, героїзм – 2,8%, прив'язаність до Батьківщини – 1,4%, праця на благо Батьківщини – 1,4%, любов до рідної землі – 1,4%, небайдужість до долі Вітчизни – 1,4%.

У контексті ціннісного ставлення до оточуючих людей: чесність – 12,6%, справедливість – 12,6%, добродійність – 11,3%, безкорисливість – 7,1%, втілення ідей добра – 5,6%, шанобливе ставлення до оточуючих – 4,2%, милосердя – 4,2%, дружба – 2,8%, повага до старших – 2,8%, доброта – 2,8%, товариськість – 1,4%, ввічливість – 1,4%, відповідальність – 1,4%, уважність – 1,4%.

У контексті ціннісного ставлення до природи: збереження екологічної системи України – 4,2%, любов до природи – 2,8%, боротьба з наслідками техногенних аварій -1,4%.

У контексті ціннісного ставлення до себе: самоповага – 15,5%, розвиток власних інтелектуальних здібностей – 15,5%, совість – 12,6%, фізичний розвиток – 11,3%, мужність – 8,4%, сміливість – 36,6%, відвага – 7,1%, хоробрість – 2,8%, рішучість – 1,4%.

Не відповіли – 19,7%, вважають, що такі якості демонструють лише в кінофільмах – 1,4%, Батьківщина сама не цінує людей, тому вони змушені шукати щастя за її межами – 2,8%, політики відбивають охоту любити свою Батьківщину – 2,8%.

Відповіді дітей на запитання, чи змінилося розуміння патріотизму сьогодні умовно можна розділити на декілька груп.

До першої групи увійшли відповіді дітей, які вважають, що розуміння патріотизму залишається незмінним. Так думає 30,9% школярів, з них 22,5% переконані, що наші громадяни готові захищати свою Батьківщину, 4,2% зазначають, що люди так само люблять свою державу, 1,4% - переконані у тому, що наші співвітчизники, як і раніше, бережуть свою Україну, 1,4% – вважають, що українці ніколи не змінювали свого ставлення до Батьківщини, 1,4% – вказали, що “В усі часи, де б людина не була, її тягне на Батьківщину”.

Респонденти другої групи, навпаки, переконані, що патріотизм зазнав певних змін: звичайно змінилося відповіді – 50,6%, трохи змінилося – 1,4% .

Причому позитивні зміни відзначили всього 9,8% опитаних учнів 5-6 класів, які висловили думку, що тепер люди більше люблять Україну – 8,4%, навчилися відстоювати інтереси своєї країни – 1,4%.

Зміни на гірше відмітили 42,2% школярів. Серед їх відповідей типовими є такі: “Ми перестали шанувати і поважати традиції нашого народу” – 18,5%, “Ми мало робимо на благо держави” – 9,6% “На сьогодні не лишилося жодного патріота, який би здатен був захищати Батьківщину”-3,2%, “Люди забули рідну мову, говорять російською мовою” – 2,4%, “Нищаться пам’ятники, патріотів стає дедалі менше” – 1,4%, всі задовольняють лише свої інтереси – 1,4%, люди стали жорстокішими – 1,4%, наша влада змінилася – 1,4%, люди не готові захищати Батьківщину – 1,4%, Україна гине – 1,4%.

Відповіді респонденти третьої групи (11,7%) є маніпулятивними: “все залежить від ситуації” – 4,7%, “для когось змінилося, а для когось ні” – 1,4%, “може, хтось і шанує традиції, якщо хоче зробити політичну кар’єру” – 1,4%, “Все залежить від мети” – 1,4%, “Людина сама обирає бути їй патріотом чи ні – 1,4%”, “все залежить від задоволення власних потреб” – 1,4%.

Не відповіли – 5, 4%, не замислювалися – 1,4%.

Для учнів 5-6 класів взірцями патріотизму є Т. Г. Шевченко для 74,5% респондентів, оскільки “він боровся проти кріпацтва”, “боровся за справедливість”, “боровся за волю”, “описував гірку долю України”, “вчив любити Україну”, “був всесвітньо відомим письменником”, для 9,0% – Ю.Тимошенко (“вона добра, розумна”, “підкується про Україну”), 7,2% назвали Б.Хмельницького (“був гетьманом і боровся за волю і незалежність”, “боровся з ворогами”), для 7,2% - таким взірцем є Андрій Шевченко – відомий футболіст, 7,2% вважають взірцем патріотизму президента (“він підкується за всіх українців”), ще 7,2% – Лесю Українку, 5,4% – Івана Франка, 3,6% – запорізьких козаків, 3,6% – братів Кличко, 1,8% назвали княгиню Ольгу (“вона запровадила християнство”), ще 1,8% Юрія Гагаріна (“був мужнім”), 1,8% – О.Мересьєва. Окрім цього взірцями патріотизму діти також вважають своїх рідних (5,4%),

однокласників (3,6%), вчителів (3,6%). Не визначились 10,9% опитаних.

Цікавими для нашого дослідження виявилися результати гри "В асоціації". Найчастіше діти асоціюють Україну з рідною домівкою (14,5%), квіткою (9,1%), пшеничним полем – 7,2%, державними символами (5,4%), великою річкою, Дніпром (9,0%), з великою кулею, що летить (3,6%), рідною землею (3,6%), вишитим рушником (3,6%), з Т.Г. Шевченко (3,6%), квітучим садом з мальвами і розкішними плодовими деревами (9,0%), вербою (7,2%), калиною (29,0%), мамою (3,6%), з картоплею (1,8%), з пташкою (1,8%), з Києвом (1,8%), українською піснею (3,6%), з раєм (1,8%).

Негативні асоціації частіше всього пов'язані з вибухом на ЧАЕС – 5,4%, садом з пов'ялими деревами (1,8%), зруйнованим селом (1,8%). Також діти помилково асоціюють Україну з Росією (1,8%), з іншими країнами (1,8%). Не визначились – 10,9%, не відповіли – 7,3%.

У ставленні до майбутнього виявляється усвідомлене чи неусвідомлене прагнення до ідеалу. Хоча образ майбутнього відображає не стільки ідеал, скільки сьогоденні потреби, цінності, інтереси молодшого підлітка, перспективи його розвитку. Відповіді на анкету-твір "Якою я уявляю Україну у 2051 році", який був запропонований учням 5-6 класів, можна розподілити на три групи.

Перша група відповідей (57,0%) – мала політичний характер: "В Україні панує мир і злагода", "Україна увійшла до складу західних держав Спільного Європейського Дому", "Україна стала сильною і незалежною державою і з нею рахуються всі західні країни і Росія", "Україна втратила свою незалежність і знову об'єдналась з Росією", "Стала членом НАТО".

Другу групу (21,0%) становили відповіді екологічного спрямування: "Україна перетворилась на країну з екологічно-чистим виробництвом", "Україна подолала наслідки Чорнобильської катастрофи і врятувала життя всім, хто постраждав в аналогічній аварії", "Україна перейшла на альтернативні енергоносії". Проте в іншій частині відповідей, віднесених до цієї групи, висловлювались більш песимістичні погляди: "Все населення України вимерло від радіації, СНІДу, пташинного грипу та інших заразних хвороб".

У третій групі відповідей (17,0%) малюються економічні зміни: “Все стало набагато краще”, “Немає більше безробітних і жебраків”, “Усе дешеве і доступне”, “Україна пододала кризу”, “Батьки розраховалися з кредитами, і ми не боїмося втратити квартиру”, “Бандити більше не граблять банки і людей”, “У батьків цікава робота, вони добре заробляють, і ми разом багато подорожуємо”. Однак зустрічаються також і песимістичні відповіді: “Половина людей в Україні голодує, немає роботи, життя, тоді як інша – розкошує”, “З’явилося багато безпритульних дітей”, “Дітям доводиться заробляти собі на хліб”.

На думку молодших підлітків, батьки також пов’язують їхнє майбутнє з освітою (13,4%), цікавою роботою (4,4%), вихованістю (0,8%), сім’єю (0,8%), матеріальною забезпеченістю (7,7%), влаштованістю (5,2%). 21,4% батьків, на думку підлітків, уявляють майбутнє власних дітей світлим, щасливим, радісним; 3,5% – кращим, аніж у них; 0,8% – спокійним, тихим; 0,8% – безтурботним, тоді як 2,6% дорослих не бачать перспектив у майбутньому для своїх нащадків; 0,8% – передбачають труднощі і складні життєві ситуації, з якими доведеться зіткнутись їхнім дітям. Не цікавились цим питанням 33,4%, не дали відповіді – 4,4%. Всього було зроблено 117 висловлювань.

Причому 82,0% дітей у майбутньому поєднують свою долю з долею України, з них 26,4% хочуть жити тільки в Україні, 23,5% – в селі, 16,1% – в Києві “бо там дуже гарно і люди хороші”, 5,2% – в Криму, 3,6% – в Черкасах, 1,8% – в Харкові, 1,8% – на берегах Дніпра, 1,8% – у Кривому Розі, 1,8% – у Карпатах.

Частина дітей (18,0%) хотіла би жити за межами України, зокрема в Росії, бо там “чудово”, “живуть родичі” – 10,8% у Польщі “там легше знайти роботу” (3,6%), в Англії, “тому що там краще жити (1,8%), на Кіпрі “там чисте море, свіже повітря” (1,8%).

На думку дітей негативно позначаються на іміджі України незадовільна робота Верховної Ради, постійні скандали політиків (23,6%), падіння національної валюти (16,3%), шкідливі звички (16,3%), занепад економіки, закриття заводів і фабрик (9,0%), високий рівень безробіття (9,0%), висока корупція (7,2%), соціальна незахищеність громадян (5,4%), тотальне знищення природи (5,4%), високий рівень злочинності (5,4%),

високі ціни і низька зарплатня (5,4%), політична нестабільність (3,6%), неможливість себе реалізувати в Україні (3,6%), погано оснащена армія (1,8%), діяльність Президента (1,8%), висока смертність (1,8%), сліпе копіювання Заходу (1,8%).

Не визначились – 16,4%, не відповіли – 7,2%.

Кількісний та якісний аналіз рівнів вихованості патріотизму дітей та учнівської молоді за результатами констатувального етапу експерименту показав, що з високим рівнем сформованості патріотизму – 6,5 % увійшли молодші підлітки, які не тільки мають добрі знання про Україну, політичні і державні процеси, але й вміють їх аналізувати, класифікувати, оцінювати їх роль в житті людини. Для дітей цієї групи характерні сформовані громадянські патріотичні почуття, готовність самостійно діяти так, як необхідно громадянину і патріоту. Поведінка і мотивація їй адекватні.

Для молодших підлітків з середнім рівнем 12,1 % характерний добрий розвиток моральних і патріотичних якостей, хоча знання про життя України не повні і не завжди мають струнку систему, вони усвідомлюють роль Батьківщини у своєму житті. Діти цієї групи пов'язують свою долю з майбутнім України.

Молодші підлітки з низьким рівнем 39,2% вірно розуміють поняття “патріотизм”, але не пов'язують свою долю з майбутнім України, часто негативно ставлячись до неї. Їхня поведінка не завжди відповідає нормам моралі, а патріотичні почуття є ситуативними і залежать від оцінки і сприйняття оточуючими. Індивідуалістичні почуття переважають над патріотичними.

До групи з елементарним рівнем 42,2% увійшли молодші підлітки, знання яких про Україну і патріотизм є спотвореними або обмеженими. Індивідуалістична мотивація переважає над суспільною. Моральні та патріотичні почуття і поведінка виявляються під примусом і страхом покарання. Вияви патріотизму є швидше імпульсивними, аніж духовною потребою. Діти цієї групи відмежовуються від життя України і не бачать подальших перспектив у житті на Батьківщині.

Таким чином, патріотичне виховання, на сьогоднішній день є не лише важливим напрямком виховної діяльності сім'ї і школи, а й потребує уваги педагогічних колективів, нових підходів, методик і технологій.

Література:

1. Бех І.Д., Чорна К.І. Національна ідея в становленні громадянина-патріота України (Програмно-виховний контекст). / Іван Дмитрович Бех, Катерина Іванівна Чорна. – Київ, Черкаси: ЧОПОПШ, 2008. – 24 с.
2. Гавлітіна Т.М. Національно-патріотичне виховання підлітків в умовах позашкільного навчального закладу: Навчально-методичний посібник / Тетяна Миколаївна Гавлітіна. – Рівне: Волинські обереги, 2007. – 219 с.
3. Енциклопедія освіти / ред.. В.Г.Кременя.- К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1036 с.

In the article the state of forming of patriotism at junior teenagers is explored. Diagnostics allows to expose the looks of children concerning a future it and Ukraine, attitude toward what one am going on through the valued attitude toward itself, surrounding, to society and nature and to define levels (high, middle, low, elementary).

Key words: patriotism, Motherland, Ukraine, junior teenagers, criteria, education.

Исследовано состояние формирования патриотизма у младших подростков. Диагностика позволяет выявить взгляды детей касательно будущего своего и Украины, отношение к происходящему через ценностное отношение к себе, окружающим, обществу и природе, определить уровни (высокий, средний, низкий, элементарный).

Ключевые слова: патриотизм, Родина, Украина, младшие подростки, критерии, воспитание.